

XXV

392

392

1

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESSAMLING.

Uppt. av Nils Olsson.

Anmärkningar:

392

Elever vid Hvitlaus örens skola 1870.

efter Eustava Johansdotter
Hallandi Boarp Lloinge kyrka.

Julfirandet i Lloinge socken Rå-
stads härad, Halland på 1870-talet.
+ Lucia, värdlekens märken, bröllof.
Julfirandet tog i allmänhet på 1870-talet i
Lloinge socken sin början förrän på jul-
aftonen. Lucia firades dock i många hem
och var då, om än ej någon egentlig till ju-
len, så åtminstone en förminnelse därom.

Luciafirandet börjar med att husets kvin-
redan klockan halv fem på morgonen gå
omkring och väcka de vanliga medlemmarna och
(36.5)

ljuda dem på kaffe med lopp. Kvinnorna äro under denna vandring utklädda. En av dem föreställer Lucia. Hon bär en vit klödnad, har på huvudet en krona av järntråd eller bleck med 9 ljus uti. Lucia går förs in i männens samlum, väcker dem och serverar kaffet. Häpå intyda de övriga kvinnorna, varav en bär socker, en gräddt och de övriga kakor. Efter kaffet stiga männen upp och intaga en riklig frukost med mångakonda maträtter, bland annat finnes blodpsmkaka, leverkorv och "revbensmjölk". Sedan är det inget märkvärdigt med Luciadagen, förrän aftonen kommer. Då inbillar man sig se vidskyn-

liga uppenbarelsen. Det berättas från ett ställe, där
392
man under Luciaaftonen var sysselsatt med att
fjälta korv, att man plötsligt hörde ett ovisst
utanför huset. Då man gick ut, för att se efter
vad det var, fann ^{man} en liten gosse, som ledde en
stor häst fram och tillbaka. Gossen skrek upp-
hörligt: "Hjälp mig upp, hjälp mig upp!" Då man
tilltalade gossen och frågade vem han var, för-
svunno såväl gossen som hästen.

Förberedelserna till julen voro många. Här skulle
stas, slaktas, bakas, bryggas, stöpas, ljus, rengöras, baka
s. v. Redan i september månad yste man jultårerna.

4 allmännhet hade man då bäst tillgång på mjölk.

Även ansågs den ost, som gjordes denna tid, för att
bliva den bästa. Slakten förrättades under november
eller under början av december månad. På en vanlig
bondgård slaktades ett stort nötkreatur, vanligen
en kviga, och två stycken präktiga grisar. På
herregårdarna, där man hade många statar, slakta-
des utom grisar i allmänhet två stora fjurar, varso
herrskeppet behöll den ena själar, den andra utdelades
till statfolk. Den dagen, då man skulle slakta,
steg man upp redan klockan tre på morgonen.
Nötkreaturen slaktades alltid innan grisarna.

Det var ej brukligt att bedöva djuren före slaktning.
392
en. Man antingen stack djuret, medan det stod på
benen, eller också snäijde man först omkring det
med rep. Det förra sättet kunde vara lifsfarligt.
Djuret kunde nämligen efter att hava blivit såret
bliva ilsket och anfälla sina mödare. Lättet att
snäija omkring djuret före stickningen var mycket
lidspjällande, och det åtgick alltid en, stundom
två hela timmar, innan man fick omkring sitt
offer. Vätkeatursstakket skulle vara undanmjort,
tills det blev lyst på magoren. Sedan var det
grisarna, som fingo släppa till sina liv. Inke

heller de bedörades. Men för öfrigt tillgick svinstaket
ungefär lika, som det tillgår nu för tiden.

Fram på aftonen sönderstyckades köttet och
flösket, varvid det, som skulle användas till korv,
och det som skulle användas färsat, lades för sig
i jälsat och det öfriga saltades. Efter att det legat
saltat en tid, tog man upp det till rökning eller
vad köttet beträffar endast till torkning vid eld-
härden. Rökningen utfördes alltid hemma. Man
hängde upp det, som skulle rökas, i skorstenar
den öppna spiseln
samt eldade på (fyren) med enis och algenar. Båda-
dera skulle vara i rätt tillstånd, högen fick g.

bliva för stora. Huset skulle det endast ryka. Men
 hade alltid vatten i närheten för att kunna köj-
 da elden, om det skulle behövas. Dock inträffade
 mer än en eldsvåda vid detta tillvägagångssätt
 att röka.

Av det slaktade nötkreaturets talg, ävensom av
 talgen efter under året slaktade får, stöpte man
 ljus. Stöpningen, som vanligen företogs omedel-
 bart efter slaktet, tillgick ^{så} att man upphettade
 talgen i en gryta, tills den blev flytande. Härpå
 förmades talgen i ständare av järnplåt, i vilka man
 förut fömt så mycket vatten, att de skulle bli

bräddfulla, då talgen också kom i. Ståndarnas form
hade stor betydelse. De skulle helst vara höga och
långa, men ganska smala. I den på vattnet fly-
tande talgen lappade man veckor, som man
självt snott ihop av bomullsgarn och upp-
hängt på avbakade videkvistar, ungefär trettio
veckor på varje kvist. För varje gång, man
lappade, blev litet talg hängande på veckarna,
och efter några upprepade doppningar hade man
en "piäse." Några piäsar hade man undan för
att använda i köket, men en del piäsar förför
man att doppa, tills de blevo tjocka tjus.

Brygden företogs en dag i veckan före jul.

Käitill användes $\frac{2}{3}$ kornmalt och $\frac{1}{3}$ rågmalt samt
något humle. Kieikat fördes på tunnor, varav
en skulle gömmas ända till påsk. Hade brygden
hyskats väl, och drickat fick stå oöfver på tunnor-
na, blev det ~~längre~~ bättre, ju längre det gömdes.

Efter brygden börjades bakat. Därmed hade man att
göra några dagar. Man skulle nämligen baka så

mycket, att brödet varade ända till påsk. Det

bakades många sorters bröd. Grunt bröd bakades,

och sammelen råg. En del läser bakades ut i ganska

stora limpor, som kallades altarkakor. Dessa gavs

på tredjedag jul åt präst och klockare i församlingen.

392

Andra kakor gjordes mindre, stuckkakor. Dessa voro

avsedda åt de fattiga, som gingo omkring i bond-

gårdarna och tiggde. Limpebröd bakades av riktat råg-

mjöl och liknade mycket den numera vanliga kal-

lövdska rullningen. En annan sorts bröd, som påmin-

de om vårt vanliga sötbröd, kallades grankbröd.

Tunnbröd bakades också. Det kryddades med fänkål

och anses somt bakades ut i ungefär två centimeter

tjocka kakor. Knäckebröd bakades av vanlig vete-

deg, som koolades ut så tunt som möjligt, nagg-

ades med en stgv trövisp och skars ut i olika
Väns!

former. Av vetedeg bakades och nätter (pepparnätter) 392

För öfrigt bakades vetebrod i ungefär samma form som nu, nämligen i långa r. k. levar. Linäbröd, smörbakelser och sockerkaka förekommer också, samt bakades det spettkaka, om höllöps skulle firas i julen.

Till jul skulle en grundlig rengöring företagas såväl i böningshuset som på gården och i kreatursstallarna. Alla golv skulle skuras i böningshuset. I förbigående kan omnämnas att det i Lövinge varit sed att skura golven redan på 1860-talet eller kanske ännu tidigare. Dock använde man till att böja med björkis eller kalmviskor i

h. stället för skrubbrästar. Låvida fönsterutorna ej

392

voro frusna, skulle de tvättas både in- och ut-

vändigt. Detta även i lodugärden. Ventrarna skulle

lodugärden rensas från allt skräp, som somlat

sig där, varvid också spindelbrästen bortspades.

Dagen före julafton skulle alla kläder ut för
att luftas och brutas. Om vädretken lade hinder

för att vara ute med detta arbete, gick man till

en lög med det och sökte där att ställa till

med trädslag för att den avsedda nyttan skulle

bliva så effektiv som möjligt. Man plockade också

om silverbägare, pennstap m. m. och rengjorde dem

maga och i köket skulle alla husgerådssaker skuras

392

och göras fina.

Någon ~~bada~~ fanns vanligen i hemmet, men
på julaftonens morgon skulle alla husets medlem-
mar bada i en stor med vatten fylld kittel. Hus-
modern själv ordnade med baden och hjälpte bar-
nen och även de äldre med att tvätta sig rena.
Strax före skymningen på julaftonen tog man
in julkalmen. Den, som skulle vara vacker
och väl utgjord råghalm, breddes ut i ett tjockt
lager över hela golvet. I förstugan och på trappan
ströddes repat ensis. Längst fram i stugan

14. 15.
Lades ett par hela kalmarlippor, som kallades stugor.

392

Den användes till huvudgärd, då man under af-

tonen ville toga sig en "mörkensömn". Om det ansågs

behörligt, tog man till nyåret in litet ny kalmar

och strödde över på. Efter trettondedagen tog

julkalmen ut och användes ~~och användes~~ som strö-

medel i lodugården. Här lär ^{ha} varit förknippat

något vidskepligt med julkalmen.]

Leden att ha en julgran inne i stugan har varit

här från 1870-talet. Berättningen hade man ett jul-

träd. Detta skulle stå på ett bord. Julträdet var för-

ett med en vitmålad korsformig stjälk och bestod

öfrigt av en iödmålsad träkäpp, från vilken utgingo
16.
392

stältriödar åt sidorna. Dessa stältriödar slutade
med ljuskällare, i vilka man satte ljus. Man
eryddade jultriödet genom att hänga upp röda äpplen
och konfekt i det.

På julaftonen brukade man sätta ut en eller
två sädesmekar åka fåglarna. Detta kan ses i sam-
band med, att man under julen också gav sina
husdjur extra rationer. Djuren skulle lämnad pömin-
om, att det var jul. Man brukade se efter, att grön-
arnas kor ej stodo på tomkrubba under julen. Fann
man
sin granna, att korra hade fått för litet foder.

6.
löste man dem och drev dem in i en kistade. 17.
392
det möjligt, att få dem upp på "rännan," så var det
ändå bättre. Grannen kunde nämligen då få ganska
mycket besvär med att få sina kor ned igen, och
förargelse och besvär var just, det han skulle ha för
sin snålhet mot djuren. På annandag jul fick göd-
eln ej förr ut ur lodugården. Gjorde någon det,
kunde han räkna, att nästa morgon ha hela sin
lodugård full med gödrel. Även i ett dylikt fall
var det grannarna, som spelat ett spratt.

Lövål före som i och efter jul gav man na-
ga allt på vädurleken och drog därav vissa slut-

sater. "Lå många skendagar i advent," sade man,

och många yredagar i fasten." Utmade det annan-

dag jul, betydde det, att många människor kom-

me att dö under det kommande året. Man in-

teserrade sig mycket ~~om~~, om det var något rim-

frost i december eller jannuari månader. Man

väntade nämligen regn ett halvår efter rimfrosten.

Flode man mycket rimfrost före jul, väntade man

därför också mycket regn före midsommar, men

sen tid på vintern, som saknade rimfrost, efter-

följdes av lika långvarig torka under sommaren.

På rimfrosten avlöst man således både ~~hurudant~~
Vard!

"gröda-vädet" och hundraårigt bägning-vädet skil-

le bliva under den kommande sommaren. 392

Efter att ha kommit till vid sidan om äm-
net. skall nu själva julaftonen behandlas. Klockan
12 e. m. samlas alla husets medlemmar till middags-
måltid. Denna består av smör, bröd och ost samt
soppa, kokad på svinfötter, skinka korv m. m.
Till efterrätt får man äppelkaka med vispad
ägg och smörbakseller. Käpa skingras folket
en stund. Någon har kanske litet mera att ut-
sätta. Om en timme samlas alla igen. Nu äro alla
klädda i högtidskläder. Under det att julgranen

18.
i stugan
är tänd, vankas nu kaffe med riktig lag. Förefter
392

utdelas julklapparna, som utgöres av kläder, pen-
ningar samt en kyg med kakor, på vilken övert
ligga några äpplen. Alla är glada, särskilt barnen
och förnöjda ut. Sedan man en stund betraktat
sina julkappar och visat dem för varandra, stäm-
mer man julgranen, och jullekarna bräja. För så vitt
man har något lömpligt rum, bräjas man med
ringdansar. I stugan kan man nämligen ej gräna
vara, då man dansar, ty det gör ej bra att dansa
kalmen, och flytta den, vill man ej gräna göra.
Klockan nio får man avbryta leken och gå till

kvällsvardskapet. Här äter man knäckebröd, smör
lufttorkat potatis, och ringrynsgröt. Emellanåt tar man
en klunk av det starka drickat.

392

Efter kvällsvarden läser husfodern högt något
om Jesusbarnet, och sedan börjar man äta att be-
traka. Nu skall man pröva sina krafter genom att
ha käble, bygga fläck, bryta arm o. d. Den, som
kan några konstver, såsom t. ex. sitta på en lig-
gande fläcka och tröda i en nål, under det man
undst med den ena foten vidhöll golvet eller kök-
bänken, kan märke uppvisa detta. Emellanåt sjunger
man en sång. Barnen ha så roligt genom att

kurula om i halmen. LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Med nötter gör man många lekar t. ex. lägger
räv och lägger kick. Rävén skall bestå av 41 nötter
isom i form av en räv läggas på ett bord. Huvudet
utgöres av tre nötter, halsen av två, ryggen av tolv,
svansen av tolv och vardera benet av tre nötter. En
av deltagarna kryper under bordet och skall söka
att gissa rävén. Någon av de andra pekar på en
del av rävén t. ex. halsen, och frågar var rävén är
ripen. Detta skall den, som ligger under bordet,
försöka att gissa. Han får inte gissa mer än en
gång. Gissat han rätt, får han alla nötterna i

råven, men gissar han fel, får han lämna sin
plats till någon av de andra deltagarna. På detta
sätt fortsätter man, tills någon gissat rätt. Den,
som sist gissat, skall peka. Då man lägger
kick, skall alla deltagarna lägga upp ett
visst antal nätter på bordet. Sedan en av de
deltagande gått in i ett annat rum, utpekas
man en nätt, som man kallar kick. Härpå får
den, som gått ut, komma in och plocka nätter i
högen, tills han tar kick. Sedan får han sluta, och
under det att en annan går ut, utpekas en ny kick.
På detta sätt fortsätter man, tills alla varit ute.

På antalet nötter på bålet minskats till mindre än hälften, av vad det varit från början, lägga luttarna dit en eller två nötter vardera.

På juldagsmorgonen måste man stiga upp tidigt. Unga och gamla skola nämligen till julottan, som börjar klockan sex. Efter att ha druckit kaffe och givit djuren sitt foder, begär man sig åken ut eller gående i väg till högtidsstaden. Någon i huset måste dock stanna hemma. Deras skall tända ljus i alla rummen, så att det från alla tändstear lyser för dem, som gå förbi. Denna belysning i alla stugor bidrager att göra färden till

julottan stämningsfull. Att under föjden till jul-

tan tända på spänder o. d. ävensom att tända

upp en eld utanför kyrkan, vilka seder berättats

från skogsbygden, här ej här hava varit sed.-

Snart är man framme vid kyrkan. Denna är upp-

lyst av talgljus, vilka församlingsbarna själva

sänt dit. Det gäller att komma in i kyrkan och

hoppa sig sittplats i rättan tid, ty det kommer

alltid så mycket folk till julottan, att där ej

blir sittplats till alla, och ibland händer det, att

folksamlingen blir så stor, att många måste

stå utanför kyrkan.

5. Inne i kyrkan råder en högtidlig stämning,
då alla instämma i psalmen: "Var hälsad, sköna
morgonstund!" Men en berättelse från en grannförsam-
ling förmäler, ^{det kunde hända, att} att högtidligheten ~~kunde störas~~ under
julottan. Det var nämligen en diöng, som julen
föret hade fått löfte om en rock till julgåva av
sin hustru. Julottan hade kommit, men hus-
bonden hade inte hållit sitt löfte. Detta reta-
de diöngen, och han bestämde att hämnas på sin
hustru. Under julottan tog diöngen plats
mitt bakom sin hustru, och då nu psalmen
5. ^{uppstånade} sjöngs, diöngen med kraftig stämma en jul-

psalm, som han själv författat:

392

Menarken jag fick lov i fjor

Men mätta visst bli mycket stor.

Kär den en gång blir färdig.

Lova giva inte hålla.

Ost kan vålla stor förtret.

Lom var man väl vet."

Nå gudstjänsten var slut, gällde det att så
fort som möjligt komma i väg från kyrkan.

Bänderna trodde nämligen, att de under det kom-
mande året fingo inbärget sin gröda i ^{den} Fur
och ordning, som de kommo i väg från julottan.

Man hittade därför ofta på spektaket för varandra,

392

såsom att gömma förgämningsremmar eller

taga bort skaklarna till juldagen. På detta sätt

kunde man genom att grannarna uppehålla ti-

den med att komma i ordning, hjälpa fram sig

själv att komma i väg innan de.

Efter hemkomsten från julloften firades julen

i stillhet. Ingen gick över till granngården,

utan alla höll sig hemma. Bröt någon denna ^{mot} sed,
blev han i granngården överjuten med kälspad.

På annandagen började julkalasen, som lär

efter fortgått hela julen. Under dessa kalas åt

och drack man väldigt, och brukade kalasen

räcka till fram på ettan. Bröllopet, som ofta fi-

rades under julen, kunde räcka två hela dagar.

En dag före bröllopet skickade gästerna mat, så-

som kött, fläsk, bröd, smör, smetkakor m. m. till

det stället, där bröllopet skulle vara. Vigseln för-

ättades den första dagen. De av gästerna, som

ej kunde resa hem över natten, fingo nattlogi

på granngårdarna. Bröllopsgästerna hade två disk-

ter med sig, en, som bars den första dagen, och en

annan, som bars den andra dagen.

Oftast firades bröllopet i brudens hem, och

här flyttade bruden till sitt nya hem andra

bröllopsdagens afton. Men om bruden hade någon

gift syster, som leode olyckligt i sitt äktenskap,

firades bröllopet på det stället, dit bruden skulle

flytta. I dylika fall firades s. k. flyttningsska-

lar i brudens gamla hem dagen före bröllopet.

Julen räknades vara slut den 13 januari. "Så

kom Knut och bae julen ut." Till Knutsdagen

brukade den manliga ungdomen i bygden att

färdiga en pjäs av kalmar, som skulle före-

ställa en mansperson. Denne kallades Knut.

Knut skulle vara klädd i hatt, rock, väst och

buxor. Man uppgjorde åt Knut en resplan, som skrev.

ned på ett papper, som lades i Knuts ene västficka.

Fanns det någon flicka i något hem, som Knut skulle besöka, skrev man friarebrev och lade i den andra västfickan.

Aftonen före Knutdagen bars Knut till det första stället, som han skulle besöka, och placerades där utanför lären till förstugan, helst så, att han somlade på den, som först ägnade lären. Då Knut blivit upptäckt av någon av de inneboende i huset, undersökte man hans västfickor. Fanns där något friarebrev till någon flicka i huset, överlämnades det till ~~sin~~ adressaten,

1.
som behöll det. Fanns det något mera färdigt,
kanske man genomläste det men vågade ej annat
än lägga det på sin plats igen. Hade man lust
att skriva något nytt färdigt till någon flicka,
var hem. man enligt rektornen såg, att Knut
skulle besöka, så hade man rätt lättill, och kan-
de skicka det med Knut. Sedan man i rektornen
anmärkt, var Knut nu befunnen sig och gjort sig
underättad, varthän han först skulle resa, och
han av någon i huset, dit han skulle. På det
sätt för Knut från gård till gård. På det
sista stället som Knut skulle besöka försökte

32
2/ ställa: 1/ man 3/ honom så, att han ej skulle märkas

förrän följande dag. Men om Knut likväl blev

upptäckt här, var man honom till det stället,

varifrån han först utgick. På detta sätt fick

Knut ofta fara omkring i byn. Både en och två

sånger på natten. Det var nämligen ingen,

som ville behålla honom, ty den, som det

ejorde, hade att vänta sig mycket förtret av

sin grannar. Lamma obehag drabbade den,

som ej följde vandringplanen, då han var

bort Knut.

Det berättas, att man en gång varit borta

392

till ett annat ställe, än det stod i rezeptionen

Snart förslades emellertid snart tillbaka till

bagbrytarens hem och rätt följande morgon

uppe i skorstenen och hindrade röken från att

komma ut.

Interess för gamla julsedor har på senare ti-
der mer och mer växat. Detta visar sig sär-
skilt härigenom, att de gamla hederliga jullekar-

na numera på många ställen undantränga

den moderna dansen och kortspelen under jul-

kalasen. Mången i våra bygder kan och berätta

392

om, hur man förr firade julen så intressant,
att kanske mer än en^{av} de ungdomar, som gär-

na samlats kring "sagomannen" för att lyss-

na, önskat sig fått vara med, då man så hem-

snervligt och gemytligt tumlade om i julkalmen

och prövade sina krafter. Må de tiderna gä-

lömnas av ett upprövande släkte, som kanske

delvis saknar den "kraft i arm" och det "mod

i barm", som skalden sjunger om hos våra

förfäder, och som hos dem stärktes genom kraft
mötningarna i julkalmen.

392